

ТАҚРИЗ

ба диссертатсия ва автореферати Айюбзода Хуршеда (Холматова Хуршеда Айюбчоновна) дар мавзӯи «Инъикоси концепти “бойигарӣ”- “қашшоқӣ” дар системаи фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Таҳқиқоти Айюбзода Хуршеда ба яке аз самтҳои муҳим ва рӯзмарраи забоншиносии муосир – забоншиносии когнитивӣ ва муқоисавӣ бахшида шудааст, ки дар он концептҳои «бойигарӣ» ва «қашшоқӣ» ба шиносномаи ихтисоси илмӣ барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мутобиқат мекунад.

Муҳимияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба он равона шудааст, ки тарҷума, пеш аз ҳама мавзӯи мазкур дар доираи забоншиносии тоҷик бори аввал мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор гирифтааст. ба таҳлили яке аз ҷанбаҳои забоншиносии когнитивӣ концептҳои «бойигарӣ», «wealth» ва «қашшоқӣ», «poverty» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст. Инчунин, ба муайян намудани арзишҳои умумифарҳангӣ бо мақсади таҳлил ва ошкор сохтани маънои ин концептҳо бар асоси фарҳангҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Бо концепти “бойигарӣ” ва “қашшоқӣ”, “richness” and “poverty” борҳо мавзӯи таҳқиқоти илмӣ забоншиносӣ гардидааст. Мафҳумҳои мазкур ба сатҳи зиндагонии инсонӣ дахл дошта, муносибати одамонро дар ҷамъият муайян мекунад.

Бояд қайд кард, ки концептҳои «бойигарӣ» ва «қашшоқӣ» на танҳо падидаҳои забонӣ, балки унсурҳои муҳими фарҳангӣ мебошанд, ки муносибати ҷомеа ба арзишҳои моддӣ ва маънавиро инъикос мекунад. Таҳлили онҳо дар ду фарҳанги мухталиф – тоҷикӣ ва англисӣ – имкон медиҳад, ки умумият ва хусусиятҳои миллии тафаккури мардумони ин забонҳо ошкор гардад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйироти иқтисодӣ иҷтимоии ҷомеаи муосир, омӯзиши мафҳумҳои «бойигарӣ» ва «қашшоқӣ» аҳамияти хоса пайдо мекунад, зеро онҳо ба муносибатҳои иҷтимоии инсонҳо дар ҷомеа таъсир мерасонанд.

Навгони илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар рисола аввалин маротиба методи тафсирии таҳқиқи мафҳумҳои “бойигарӣ” ва “қашшоқӣ”,

"richness " and "poverty" таркибҳои этимологӣ, сохторӣ-маъноӣ ва когнитивии онҳо муайян карда шудааст.

Аввалин маротиба мутобикати усулҳои ташреҳи луғавӣ ва фразеологӣ ин мафҳумҳо дар забонҳои қиёсшаванда ошкор карда шудаанд.

Инчунин, мувофиқати таркибҳои когнитивӣ, ки решаи ин мафҳумҳоро ташкил медиҳанд дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян гардидаанд.

Фарқият ва умумияти концептҳои “бойгарӣ” ва “қашшоқӣ”, "richness " and "poverty" дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷикон ва англисзабонон нишон дода шудаанд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшавандаи таҳқиқот хулоса ва ақидаҳои диссертанро оид ба ҷамъбасти диссертатсия ишғол намуда, дар ҷор банд асоснок карда шудаанд, ки ҷолиби диққат аст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот пеш аз ҳама дар он аст, ки натиҷаҳои таҳқиқот барои тарҷума, таълими забонҳо, таҳияи фарҳангномаҳо ва омӯзиши муқоисавии забонҳо истифода мешаванду барои мутахассисони соҳаи забоншиносӣ, фарҳангшиносӣ ва ҷомеашиносӣ муфид хоҳанд буд.

Диссертатсия ба тақриз пешниҳодшуда аз муқаддима, се боб, хулоса, тавсияҳо, рӯйхати адабиёт ва аннотатсияҳо иборат аст.

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯ, мақсад ва вазифаҳо, наwgонии илмӣ ва аҳаммияти таҳқиқот ба таври возеҳ баён шудаанд.

Дар боби якум диссертатсия – “Асосҳои назариявии таҳқиқи концепт” суҳан дар бораи мафҳуми забоншиносии когнитивӣ меравад.

Дар забоншиносии муосир бахши забоншиносии когнитивӣ дар робита ба омӯзиши парадигмаи концепсияҳо мавқеи вижа дорад. Мусаллам аст, ки забоншиносии муосир дар омӯзиш ва таҳқиқи масъалаҳои концепсия решаи амиқ дошта, як қатор қазия ва вижагиҳои илмиву забонии онро ба риштаи таҳқиқ қашидааст. Ҳамчунин дар ин боб яке аз масъалаҳои баҳсбарангези забоншиносии шинохтӣ масъалаи усули омӯзиш ва шарҳи концептҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар доираи усули забоншиносии равонӣ бештар ба равандҳои дарк тавачҷуҳ зоҳир намоем, табдил ва коркарди иттилоот дар асаби инсон дода мешавад. Яъне, ҷӣ гуна шуур ва тафаккур ба ташаккули мафҳум таъсир мерасонанд.

Боби дуюм “Концептҳои “бойгарӣ” ва “қашшоқӣ” дар системаи луғавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” ном дошта, аз се фасл иборат аст. Дар фасли якум “Шакли дохилии концептҳои “бойгарӣ” ва “қашшоқӣ” таҳлили лексикӣ маъноии концептҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ баррасӣ шудааст.

Дар фасли дуюми боби мазкур “Шарҳи концептҳои “бойигарӣ”- “кашшоқӣ” дар луғатҳои этимологии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” номида шудааст.

Ба ақидаи муаллиф масоили таҳқиқи моҳияти мафҳум дар замони муосир тавачҷуҳи забоншиносонро ба худ ҷалб намудааст.

Дар фасли сеюм “Ифодаи маҷозии концепти “бойигарӣ” ва “кашшоқӣ” дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ” усулҳои корбурди фразеологизмҳо бо концептҳои зерин таҳқиқ шудааст.

Мафҳуми “репрезентатсия” аз нигоҳи илми когнитивӣ, ки ибтидо аз бахши психология ба вучуд омадааст, маънои нисбатан маҳдудтарро дар бар мегирад, дар боби мазкур баррасӣ гаштааст. Қайд гаштааст, ки ин мафҳум бештар ба равандҳои дарки иттилоот ва ташаккули тасвирҳои зехнӣ алоқаманд аст. Муҳаққиқи англис Бейтс мафҳуми “репрезентатсия”-ро чунин шарҳ медиҳад: “Репрезентатсия – ин дар хотира шакл гирифтани тасвири амалҳои мухталиф барои кор бо объект дар ҳолате, ки аз ҷониби ҳуди объект ягон тақвият вучуд надошта бошад.”

Ба ибораи дигар, репрезентатсия ба равандҳои дохилии зехнӣ ишора мекунад, ки тавассути онҳо инсон бо маълумот, объектҳо ва ҳолатҳо кор мекунад, ҳатто вақте ки онҳо бевосита ҳузур надоранд. Ин концепт дар илми когнитивӣ василаи муҳиме барои фаҳмидани тафаккур, хотира ва равандҳои маърифатӣ ба шумор меравад.

Боби сеюм “Мавқеи концептҳои “бойигарӣ” ва “кашшоқӣ” дар фразеологияи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” унвон дошта, ба таркиби луғавии ҳар як забон таърихи таҳаввули забон, маълумот оиди идиомаҳо, ибораҳои фразеологӣ бо истифода аз мафҳуми “кашшоқӣ” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар муқоиса бо “бойигарӣ” сухан рафтааст. Паремияология, ки яке аз бахшҳои фразеология ба ҳисоб рафта, он омӯзиш ва таснифоти паремияҳо, зарбулмасал, мақол, панду ҳикмат, муаммохоро мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Ба сифати мисол чунин паремияхоро диссертант овардааст:

Аввал ба чизе ҳақ доштан ва сазовор будани худро исбот кун, баъд онро талаб кун!

Макун оҳанги раҳ бо чашми баста,

Забон макшой бар гуфтори бечо!

“Бикун собит бародар буданатро,

Пас он гаҳ даъвии мерос бинмо!” (Аҳмади Дониш)

A good name is rather to be chosen than great riches.

“Аввал ном, баъд имон”

Мафҳумҳои “бойигарӣ” ва “қашшоқӣ” дар забони тоҷикӣ аз лиҳози маъноӣ маҷозӣ фарқи калон надоранд, вале рамзҳо дар таркибашон нақши муҳим бозида, бештар барои интиқоли маъно ва паёми фарҳангӣ истифода мешаванд. Рамзҳо дар ин мафҳумҳо ба таври муфасссал коркард шуда, ҷанбаҳои зиндагӣ, таҷрибаи ҳаётӣ ва арзишҳои ҷтимоиро ифода мекунанд.

Бобҳои асосӣ ба омӯзиши асосҳои назариявӣ, таҳлили концептҳо дар системаи луғавӣ ва фразеологӣ, инчунин динамикаи инкишофи онҳо дар забони тоҷикӣ баҳшида шудаанд.

Ҳаллу фасли мафҳумҳои таҳқиқшаванда собит сохтаанд, ки дар забонҳои номбурда миёни мувофиқатҳои синтаксисӣ тафовути назаррас ба мушоҳида мерасад. Агар дар забони англисӣ бештар бар маъноҳои луғавии умумӣ тамаркуз шавад, пас, дар забони тоҷикӣ бар сохтори синтаксисӣ тавачҷуҳи ҷиддӣ зоҳир гаштааст. Ин тафовут дар шароити корбурди мафҳумҳо ва интиқол аз як забон ба забони дигар ба таври амиқ таъсир мерасонад.

Хулосаву натоиҷи тадқиқи қиёсу муқобилаҳо исбот намудаанд, ки миқдори шаклҳои мухталифи дериватсионии мафҳумҳо дар забон бештар дар доираи синтагматикӣ изоморф арзёбӣ шудаанд. Яъне, шаклҳоро сохторҳои парадигматикӣ ё таснифоти мафҳумҳо мувофиқ бо сохтори синтагматикӣ буда, дар он концептҳо дар равобити луғавӣ ва грамматикӣ омехта мешаванд.

Дар доираи мафҳуми “бойигарӣ” тобишҳои нав ва жарфи маъноӣ ба назар мерасанд, ки фаҳмишу таҳлили маъноӣ онҳо тавассути корбурди мафҳумҳои “захира” ва “иқтидор” бозгӯ мегарданд. Яъне, захира чун ҷузъи муҳими мафҳум ба шумор рафта, пойгоҳи ҳастии сарватро дар бар гирифтаанд.

Хулоса ва натиҷаҳои асосии таҳқиқотро ҷамъбаст намуда, тавсияҳо барои истифодаи амалии онҳо пешниҳод шудаанд.

Диссертант оид ба мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ, 13 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 5 мақода дар нашрияҳои илмӣ тақришавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таълиф намудааст, ки онҳо мазмуну муҳтавои диссертатсияро инъикос карда метавонанд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талабот. Сохтор, мундариҷа, услуб, ороиш, ҳаҷми диссертатсия ба меъёрҳои муйяншудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошад.

Автореферати диссертатсия фарогири мазмуну муҳтавои таҳқиқоти диссертатсионӣ буда, ба талаботи “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ” (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, №267), ва “Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатси ва

дигар маводди илмӣ (фармоиши КОА назди Президенти ҚТ аз 27.12.2024, №493)” ҷавобгӯ мебошад.

Сарфи назар аз саҳми бузурги илмии таҳқиқот, чанд нуктаи ночиз ҳамчун пешниҳод овардан ба ғоидаи кор мебошад:

1. Дар автореферат баъзе мисолҳои фразеологӣ ва зарбулмасалҳо ба таври мухтасар оварда шудаанд, ки барои муаррифии пурраи натиҷаҳо метавонистанд муфассалтар бошанд.
2. Гарчанде таҳқиқот ба забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ равона шудааст, муқоиса бо забонҳои дигар (масалан, русӣ ё форсӣ) метавонист натиҷаҳоро боз ҳам ғанӣ гардонад.
3. Таҳлили динамикаи инкишофи концептҳо дар забони тоҷикӣ дар охири асри ХХ хеле ҷолиб аст, аммо муқоиса бо давраҳои қаблӣ (масалан, асрҳои миёна) метавонист паҳлӯҳои таърихӣ мавзӯро равшантар менамуд.

Таҳқиқоти мазкур саҳми муҳим дар забоншиносии муқоисавӣ ва когнитивӣ меғузорад, зеро он бори аввал концептҳои «бойигарӣ» ва «қашшоқӣ»-ро дар фразеологияи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди омӯзиши муфассал қарор додааст. Таҳлили муқоисавӣ умумиятҳо ва фарқиятҳоро дар инъикоси забонӣ ва фарҳангии ин концептҳо ошкор карда, нақши забонро дар ифодаи арзишҳои ҷомеа нишон медиҳад.

Бо вучуди ин, ин камбудҳои ночиз ба аҳаммияти умумии таҳқиқот таъсир намерасонанд ва онҳо бештар хусусияти пешниҳодӣ доранд.

Автореферати диссертатсияи Айюбзода Хуршеда як таҳқиқоти мукамал ва арзишманд дар соҳаи забоншиносии муқоисавӣ ва когнитивӣ мебошад. Таҳқиқот бо навгониҳои илмӣ худ, аз қабili таҳлили бори аввали концептҳои «бойигарӣ» ва «қашшоқӣ» дар муқоисаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, муайян кардани мувофиқати когнитивӣ ва тафсири фразеологии онҳо, саҳми муҳим дар рушди илми забоншиносӣ меғузорад. Натиҷаҳои таҳқиқот дорои аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ буда, барои таълим, тарҷума ва таҳияи маводи илмӣ муфид мебошанд.

Бо назардошти мубрамиyat, навгонии илмӣ ва аҳаммияти амалии таҳқиқот, диссертатсияи Айюбзода Хуршеда барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, киёсӣ ва муқоисавӣ) пешниҳодгашта, қори мустақилона ва дар сатҳи хуби илмӣ анҷомдодашуда ба шумор рафта, дорои навгонӣ, арзиши илмӣ амалӣ аст ва ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35-уми Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267 ва тағйиру иловаҳо ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.06.2023, № 295 тасдиқ шудааст, қомилан ҷавобгӯ буда, муаллифи он Айюбзода Хуршеда

сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

номзади илмҳои филологӣ,
мудир кафедраи методика ва амалияи
таълими забон ва адабиёти руси
Донишгоҳи давлатии Бохтар
ба номи Носири Хусрав

Ҳақимов Ҳасан
Турсунович

10 майи соли 2025

Суроға: 735140, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Бохтар, куч. Румӣ 7, хуч. 17.
Тел: (+992) 904118070;
E-mail: hakimzodahasan9230@gmail.com

Имзои Ҳақимов Ҳ. Т. ро тасдиқ мекунам
сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои махсуси
МДТ “ДДБ ба номи Носири Хусрав”

Исозода Т.И.

Суроға: 735140, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Бохтар, куч. С. Айни, 67.
Тел: (+992 377) 24520;
E-mail: btsu78@mail.ru

10 майи соли 2025